

Zapomenutá Nobelova cena za ekonomii: Poučení z Fogelovy analýzy ekonomického systému otrokářství

FRANTIŠEK SVOBODA

Jedním z nejstarších a nejdéle přežívajících způsobů organizace práce a společnosti je otrokářství, doložené u nejstarších civilizací a ve větším či menším rozsahu přežívající dodnes. Ve své poslední baště na Arabském poloostrově bylo postaveno mimo zákon až v roce 1962. Vitalita této instituce zaujala amerického ekonomu R. W. Fogela, který začal zkoumat tento hospodářský fenomén na příkladu amerického otrokářství, a s pomocí statistických metod dosáhl pozoruhodných závěrů, které budou na následujících stránkách představeny.

Svou analýzu pojal jako vyvrácení mýtu o chodu ekonomického systému založeného na práci otroků, a soustředil se proto na zpracování a interpretaci dat, která neodpovídala standardním výkladům. Richard Pipes říká, že *potíž revizionismu v historii spočívá v tom, že odchytky a výjimky pojímá nikoliv jako jemné odlišnosti daného jevu, nýbrž jako jeho podstatu*¹. Fogel však prokázal opak. V případě otrokářství to byla právě stávající tradiční interpretace, která stavěla na odchytkách a výjimkách a – byl s ušlechtilým cílem – podávala velmi deformovaný pohled na každodenní život amerického Jihu. Protože odpůrci otrokářství byli zastánci svobodné pracovní síly, bylo otrokářství vykládáno jako dlouhodobě nevýnosná investice, ekonomicky skomírající a neefektivní, jehož konec byl neodvratný a občanská válka jej pouze nevyhnutelně uspíšila. R. W. Fogel však prokázal, že otrokářství bylo v době těsně před občanskou válkou velmi vitální. Nejsou žádné důkazy, že by ekonomické síly trhu jakkoliv narušily otrokářský systém, který by bez války a politického zásahu patrně nebyl zlomen. Otrokářství se v amerických koloniích rozvíjelo postupně. Spojené státy (či kolonie, které později Spojené státy utvořily) nebyly hlavním příjemcem otroků přivážených z Afriky, směřovalo k nim jen 6 % z celkového počtu otroků². Do roku 1825 se však staly Spojené státy hlavní otrokářskou mocností, protože zde – na rozdíl od ostatních oblastí – by-

1) Cit. podle Zakaria, 2005, str. 336.

2) Největším příjemcem byla Brazílie s 38 %, do britských a francouzských kolonií v Karibiku a do španělského impéria mířilo shodně po necelých 17 %, celkem tedy 50 % otroků. 6 % směřovalo do USA a zbylých 6 % do holandských, dánských a švédských kolonií. Srov. Fogel, 1995, str. 15.

la míra úmrtnosti nízká, avšak míra porodnosti vysoká³. Obrazně řečeno, zatímco v karibských koloniích otroci umírali, v amerických koloniích se otroci rodili.

V téže době, kdy populace otroků v USA narůstala, se v okolních státech naplno rozbíhal proces postupného osvobozování otroků. Do roku 1831 bylo otroctví zrušeno na Haiti, v Argentině, Kolumbii, Chile, Mexiku a v Bolívii, takže v té době byla již 1/3 z celkového počtu otroků na západní polokouli svobodná. Zatímco hnutí za zrušení otroctví získává na síle a od otrokářství ustupovaly další státy⁴, státy amerického Jihu s narůstající populací otroků zůstaly osamoceny jako nejdůležitější bašta odporu vůči zrušení otrokářství. Úsilí odpůrců otrokářství se tedy zaměřilo tímto směrem.

Argumenty hnutí za osvobození otroků – od morálky k ekonomice

Zpočátku byl boj proti otroctví veden výhradně na morálních základech. Tak jako v 16. století, kdy se obchod s otroky začal rozbíhat ve velkém a kdy byl odsouzen papežskou encyklikou *Sublimis Deus* Pavla III., i v 19. století byl slovník odpůrců otrokářství podobný. Kde debata z Valladolidu vyústila v tvrzení, že všichni lidé se rodí svobodní a rovní a mají stejná práva a povinnosti, tam abolicionisté navázali slovy, že *Bůh učinil všechny národy jedné krve*. Otroctví tak bylo *největším hříchem na světě*. (Fogel, 1995, str. 158)

První aktivisté, tzv. kolonialisté, uvažovali o postupném osvobozování otroků za úplatu a o jejich repatriaci zpět do země původu. V roce 1816 byla založena *American Colonization Society* a v roce 1822 vznikla první osada osvobozených otroků na pobřeží Západní Afriky. Po 25 letech činnosti se Společnost vzdala kontroly nad nezávislou republikou Libérií. Do roku 1860 se do Afriky vystěhovalo jen 15 000 bývalých otroků, z toho asi 12 000 s podporou Společnosti⁵.

Během 20. a 30. let však vznikla nová skupina odpůrců otroctví, která se stavěla proti kolonialistům a usilovala o osvobození otroků bez náhrady. Podobně jako dobové abstinenční hnutí i oni ve svém úsilí o osvobození Ameriky od otroctví spoléhali hlavně na morální argumenty, které předkládali široké veřejnosti. Jejich aktivity však samy o sobě změnu nepřinesly. Hospodář-

3) I když mezi roky 1500-1825 bylo jen 6 % otroků prodáno do amerických kolonií, díky příznivému populačnímu vývoji bylo v roce 1825 v USA již 36 % z celkového počtu otroků na západní polokouli. Viz Fogel, 1995, str. 29.

4) Do roku 1861, kdy v USA vypukla občanská válka, je otroctví zrušeno ve všech britských, francouzských a dánských koloniích, v Uruguayi, Ekvádoru, v Peru a ve Venezuele.

5) Toto řešení protitrokářské lobby opomenulo skutečnost, že většina otroků se narodila ve Spojených státech. Paul Johnson popisuje, jak James Madison prodal na sklonku 20. let svému příbuznému otroky, *kteří s radostí souhlasili*, protože jim Libérie naháněla hrůzu (cit. Johnson, 2000, str. 253).

ský systém Jihu, který počítal se zapojením práce otroků, byl přeměněn až občanskou válkou, která si vyžádala životy více Američanů než kterákoliv jiná válka, kterou kdy Spojené státy vedly od svého vzniku až dodnes.

Protože počáteční úsilí abolicionistů nepřineslo kýžený úspěch, argumenty abolicionistické kampaně se posunuly a místo hříšnosti otroctví byl položen důraz na důkazy o zneužívání moci otrokářů a ekonomické neefektivnosti celého systému. V abolicionistické literatuře se objevovaly příklady ponižujících aukcí, rozdělování rodin, zanedbávání dětí, znásilňování či vražd. Otrokářství bylo prezentováno jako neefektivní systém vedoucí ke špatné alokaci investic, brzdící technologický rozvoj a industrializaci. Otroci měli být osvobozeni také apelem na chamtivost.

Základy ekonomické obžaloby otroctví položil svým dopisem do novin z roku 1843 *Otroctví: Zlo a jeho lék* Cassius Marcellus Clay. Otrokářský systém byl v jeho podání neefektivní, neboť vyčerpával půdu a práce otroků byla (díky absenci vlastního zájmu) dvakrát méně produktivní než u svobodných občanů na Severu. Také se domníval, že otrokářství podkopává ekonomický růst vkládáním kapitálu do nákupu otroků a omezováním jejich přístupu ke vzdělání. Svá tvrzení však předložil bez argumentů, nebyl ostatně ekonomem či vědcem, ale řečníkem a ideologem – tedy politikem. Jeho tvrzení však našla své posluchače, kteří se rozhodli je potvrdit. Nejvlivnějšími představiteli tohoto pojetí byli Hinton Rowan Helper a Frederick Law Olmsted, jejichž díla z 50. a 60. let 19. století ovlivnila obraz otrokářství u veřejnosti až do dnešních dnů.

Olmstedova práce zkoumala – také s pomocí přímého pozorování chodu plantáží – mikroekonomiku systému; Helper se zaměřil na makroúroveň, zejména s využitím dat z federálního sčítání lidu z roku 1850. Oba dospěli k stejnému závěru, totiž že otrokářství je systém neefektivní, brzdící hospodářský růst. Jejich důkazy však při bližším zkoumání vykazují jisté nedostatky⁶.

Dalším významným autorem byl John Elliot Cairness, jeden z hlavních architektů ekonomické obžaloby otroctví a jeden z nejvýznamnějších britských ekonomů poloviny 19. století. Jeho spis se jmenoval *The Slave Power*

6) Jak upozorňuje Fogel, Helperova kniha byla plná faktických chyb. Nebyl obeznámen s metodikou národních účtů, a proto některé položky započítal dvakrát, sčítal dvě odlišné veličiny (v diskuzi o zemědělství), používal absolutní čísla tam, kde by větší vypovídací hodnotu měly veličiny podílové (v diskuzi o urbanizaci či v diskuzi o bohatství v jednotlivých státech). Při zkoumání exportu opomněl započítat Jihu zboží exportované ze severních přístavů a zcela opomenul New Orleans. Rovněž řada jeho předpokladů nebyla správná. Nebyla správná domněnka, že Jih měl v roce 1790 náskok před Severem, který v následujících šedesáti letech ztratil, ani předpoklad, že půda, přírodní bohatství a klima na Jihu je příznivější než na Severu. Dnešní odhady produkce ukazují, že naopak zemědělská produkce Jihu byla v roce 1850 cca o 5 % vyšší než produkce Severu (vice Fogel, str. 161-69). Olmsted zase při zkoumání produktivity otrocké práce podcenil výstupy a přecenil vstupy, neboť mezi pracovní sílu zařadil všechny otroky, tedy i děti a starce. Také opomenul, že podíl žen a dětí byl větší u otroků než u svobodných, což ovlivnilo celkovou produktivitu (Fogel, str. 170-77).

a poprvé vyšel v roce 1862. Protože nikdy nenavštívil jižní státy, byl závislý na dostupné literatuře, zejména na spisu F. L. Olmsteda. Přejal jeho tvrzení, že práce otroků je méně efektivní, domníval se ale, že v okamžiku osvobození této pracovní síly se černoši stanou stejně produktivními jako běloši, neboť ne rasa, ale otroctví vede černochoy k nízkým výkonům. Na rozdíl od ostatních kritiků také měl pochybnosti o tom, že by otrokářství bylo tržními silami odsouzeno k zániku a že nákup otroka je nevýhodnou investicí, spíše se domníval, že je dočasně, s ohledem na zvláštní okolnosti, výnosné. K tomuto názoru ho vedla i jeho teorie o extenzivním využívání půdy – poté co otrokáf vyčerpá půdu, přestěhuje se jinam, kde je půda dosud úrodná, což umožňuje ekonomické přežívání otroctví.

V těchto dílech byly položeny základy obžaloby instituce otrokářství položené na ekonomické argumentaci, které prokázaly velkou setrvačnost. Argumenty zdůrazňující ekonomickou nevýhodnost otrokářství lze rozdělit do několika skupin, které budou dále rozebrány.

Ekonomická racionalita investice do nákupu otroka

Navzdory obvyklým výtkám nebylo otrokářství iracionálním systémem udržovaným při životě vlastníky, kteří si neuvědomovali své nejlepší ekonomické zájmy. Nákup otroka byla obecně velmi zisková investice s mírou výnosnosti srovnatelnou s nejlepšími investicemi do průmyslové výroby.

Skutečná míra zisku u majitelů otroků zůstávala po delší dobu záhadou především kvůli absenci *tvrdých dat*. Ani pátrání U. B. Phillipse⁷ v archivech nepřineslo dostatečné množství dat na to, aby zisky mohly být seriózně odhadnuty. Na počátku 20. století proto postavil své zkoumání na srovnání cen otroků a bavlny. Hlavním ukazatelem rentability investice byl pro Phillipse poměr obou cen. Před občanskou válkou byli podle něj již otroci předraženi, protože cena otroků rostla rychleji než cena bavlny. Vysoké ceny otroků v jeho pohledu podporovala spekulace a také iluze sociálního statusu vyšší vrstvy. Vlastnictví otroků s sebou neslo prestiž a moc⁸. Došel k závěru, že jinak neefektivní otroctví mohlo být ziskové, pokud existoval citelný nedostatek svobodných pracovníků (takže cena práce byla vysoká), pokud pěstování a sklizení plodiny umožňovalo přísný dozor nad otroky, vykonávajícími jednoduché, opakované úkony, a pokud cena otroků byla nízká.

Průlom do zkoumání míry zisku z pořízení otroka znamenala až kniha A. Conrada a J. Meyera *The Economics of Slavery*. Ti pro stanovení zisku nejprve oddělili odhad míry výnosnosti u žen a mužů. Potom odvodili průměrné kapitálové náklady na otroka, zahrnující nejen jeho cenu, ale také průměrnou

7) V roce 1918 vydal knihu *Američan Negro Slavery*.

8) Stoupenci teorie chápání otroků jako statusového statku však nikdy svá tvrzení blíže nedoložili a vycházeli z nesprávného předpokladu, že vysoká tržní cena znamená pro majitele otroka v konečném důsledku prodělek. Ve skutečnosti však majitel vydělal.

hodnotu země, zvířat a nástrojů, kterých užíval. Odhad hrubých ročních příjmů byl postaven na cenách bavlny a fyzické produktivitě otroků. Čistý výnos byl získán očištěním o náklady na dozor a výživu.

Průměrný výnos se u mužů pohyboval mezi 5-8 % v závislosti na skutečném výnosu a na cenách bavlny. Na horší půdě to bylo 2-5 %, na nejlepší půdě jihozápadu to mohlo být 10-13 %. Investice do otroka tedy byla srovnatelná s alternativními investicemi; např. neúspěšnější textilky měly v období 1844-53 míru výnosnosti 10,1 % a skupina 12 jižních železnic v dekadě 1850-60 jen 8,5 %.

Že otroci nepředstavovali statusový statek, jak tvrdil U. B. Phillips, ukazuje i analýza cen 5000 otroků, která jasně ukazuje závislost ceny otroka na věku. Cena otroka prudce narůstala do věku před třicítkou, pak začala postupně klesat⁹. Cena zjevně preferovala věk a tedy i produktivitu otroka, místo pro okázalou spotřebu zde nenajdeme.

Pokud se podíváme na čistý přínos či ztrátu otroka, tak můžeme říci, že otrok svému majiteli začal přinášet zisk již po osmém roce života a čistý zisk vytvářel ještě po sedmdesátce. Otrokáři tedy neměli zájem udít otroky k smrti v raném věku, naopak byli schopni je zaměstnávat po celou dobu jejich života, jak bylo na venkově obvyklé – staré ženy pečovaly o děti nebo se staraly o nemocné, muži se starali o dobytek, byli zahradníky nebo služebníky.

Vyhledky otrokářského systému

Podle teorie ekonomické neudržitelnosti otrokářství by stačilo počkat pár let, nejvýš jednu generaci, a otrokářství by samo ekonomicky zkolabovalo. Ceny bavlny klesaly a otrokářství by se brzy přestalo vyplácet, zvláště když ceny otroků rostly. Věřilo se totiž, že otrokářství vede k nadprodukcí bavlny a ceny zkolabují. V jistém smyslu to byla pravda – trend mezi roky 1802-60 ukázal mírný pokles cen bavlny – ročně o 0,7 % – s výkyvy na obě strany. Pokles cen však nemusel ani v nejmenším znamenat pokles zisku. Hlavní příčinou tohoto poklesu byl stálý růst produktivity – lepší bavlníková semena, zavedení čističky bavlny, snížení transportních nákladů a přesun bavlníkových plantáží do úrodnějších oblastí nového Jihu.

Představu o vývoji zisku plantážníků se R. W. Fogel rozhodl získat zkoumáním krátkodobých výkyvů cen od dlouhodobého trendu. Pokud ceny bavlny byly nad dlouhodobým trendem, lze očekávat, že zisky plantážníků byly nad normálem, a naopak. V tomto testu vycházejí 50. léta 19. století jako období trvalého vzestupu zisku. Téměř každý rok přinesl nadprůměrné zisky. Neří proto nijak překvapivé, že produkce bavlny se v této dekádě zdvojnásobila.

9) Otroci se začali vyplácet až po 27. roce života. Důvodem byla vysoká cena kapitálu na Jihu a také vysoká úmrtnost sužující černé i bílé, která způsobila, že se 27 let dožila méně než polovina narozených. Část výnosu šla v rámci mezigeneračního transferu ve prospěch starých otroků, jakož i na praceneschopné v kterémkoliv věku.

Ani tato expanze však nedokázala uspokojit poptávku natolik, aby cena klesla na trendovou úroveň. Světová poptávka po bavlně od roku 1846 prudce rostla po dalších 15 let rychlostí 7 % ročně. Růst produkce bavlny tedy odpovídal růstu světové poptávky po bavlně a přinášel vyšší než obvyklé zisky plantážníkům, kteří zvětšovali produkci.

Všeobecně se tvrdí, že majitelé otroků, navzdory boomu na trhu s bavlnou, měli obavy o dlouhodobou stabilitu. K důvodům pesimismu se řadí tradiční arzenál argumentů o hrozbě vyčerpání půdy, k němuž se přidává i nestabilita na mezinárodním trhu s bavlnou.

R. W. Fogel se rozhodl dlouhodobě vyhlídky otrokářů změřit pomocí indexu, v němž porovnával průměrnou nákupní cenu otroka a průměrnou cenu nájmu otroka na jeden rok¹⁰. Nákupní cena otroka představuje tržní ocenění produkce otroka po celou dobu jeho života. Pokud tedy vlastník otroků byl optimistou a budoucnost hodnotil lépe než současnost, pak nákupní cena otroka relativně k ročnímu nájmu vzrostla. Pokud očekával zhoršení v budoucnosti, nákupní cena vůči nájmu relativně poklesla. Podle tohoto indexu vládl na *starém Jihu* pesimismus ve 40. letech a během první poloviny 50. let, kdy byl vystřídán dlouhodobým optimismem. Na novém Jihu byl optimismus patrný po celá 50. léta. Otrokářský systém tedy podle R. W. Fogela nesměřoval k ekonomickému kolapsu a majitelé otroků nejenže věřili, že jejich společenský řád bude zachován, ale očekávali období velké prosperity.

Efektivnost zemědělství ve státech Jihu

Dalším sporným bodem je otázka efektivity zemědělství. Zemědělství postavené na práci otroků nebylo ve srovnání se zemědělstvím svobodného trhu neefektivní, jak tvrdil Olmsted a Cairness. Velkovýroba, efektivní řízení a intenzivní využití práce a kapitálu činilo zemědělství na Jihu efektivnějším než byl systém rodinných farem na Severu.

Jak tvrdí R. W. Fogel, zemědělství Jihu bylo v roce 1860 o 35 % efektivnější než na Severu. Efektivnější byly jak ty jižanské farmy, které zaměstnávaly svobodné pracovníky (o 9 %), tak i ty, které využívaly otroky (o 40 %). Porovnání mezi farmami na Jihu nás vede k závěru, že farmy s otroky byly o 28 % výkonnější než farmy se svobodnými pracovníky.

Výrazný rozdíl v relativní výkonnosti plantáží je patrný i mezi dvěma hlavními regiony Jihu. Plantáže v nových státech Jihu byly o 29 % efektivnější než na starém Jihu. Plantáže starého Jihu byly o 19 % efektivnější než svobodné farmy na Severu, na novém Jihu to bylo dokonce o 53 %. Podle Fogela tedy bylo jižanské zemědělství výrazně efektivnější a ekonomická obžaloba otro-

10) Na Jihu existovaly dva typy trhů s otroky – nákupní trh, na nichž se nakupovala dlouhodobá pracovní síla, a nájemní trh, kde se otroci najímali na krátké období – den, týden, měsíc či rok. Tento krátkodobý trh byl analogií námezdního trhu svobodných pracovníků, kteří se v té době nechávali najmout na práci obdobným způsobem.

kářství nebyla pravdivá. Dokonce i farmy na starém Jihu, hospodařící na půdě považované za *vyčerpanou*, byly výkonnější než farmy na Severu. Pro Olmstedovo tvrzení o vyčerpané půdě nenacházíme žádný důkaz¹¹.

Střední a větší plantáže již byly organizovány jako tovární provozy, charakteristická pro ně byla dělba práce a specializace. Organizace práce byla velmi moderní a předznamenala výrobní postupy průmyslové společnosti. Hlavní příčinou efektivnosti plantáží bylo sdružení otroků do pracovních skupin, tzv. gangů, schopných udržet stálý a intenzivní rytmus práce.

Podíl pracovní síly na celkové populaci byl u otroků velmi vysoký (2/3), zatímco u svobodné populace na Severu to byla 1/3. Do práce byli různým způsobem zapojeni i postižení a staří. Pracovní doba byla pro otroky stejná jako pro svobodné farmáře¹² – v období velké aktivity pracovali přibližně 70-75 hodin týdně, měli volno v neděli, na některých plantážích zčásti i v sobotu. Další týden volna připadal na příležitostné svátky, 12 dní zabrala rekonvalescence po nemoci, což znamená, že pracovali v průměru 265-275 dní v roce.

Mýtus o špatné kvalitě práce otroků byl otrokáři popírán, horlivě však byl prosazován odpůrci otrokářství. Protože odpůrci otrokářství zvítězili, zvítězily na dlouhou dobu i jejich názory vyplývající do velké míry z latentního rasismu, obsaženého i v dobové antropologii. Jak široce ovlivňovalo toto pojetí i pozorovatele, plyne i z Olmstedovy práce. Při návštěvě jedné farmy zaznamenal pochvalné výroky otrokáře o tom, že jeden otrok vydá za dva bílé. Protože však navštívil onu farmu v zimě, kdy většina prací je již hotova nebo ještě nezačala, popsal otroky bez ohledu na mínění jejich pána jako pomalé a líné. Když se na jinou farmu dostal v sezoně, určil vyšší tempo prací jako výjimku¹³.

Otrokářství a průmyslová společnost

Mnoho historiků se domnívalo, že otroctví by zaniklo i bez občanské války z důvodu přirozených geografických hranic, v nichž lze pěstovat bavlnu, a díky tlaku rostoucí urbanizace. Tyto dva faktory měly jako čelisti svěráku roz-

- 11) Olmsted a Cairness se ve svých úvahách o půdě patrně nechali svést na scetý praktickým problémem, který byl mezi plantážníky hojně diskutován – jak udržet úrodnost písčité půdy, ohrožované prudkými lijáky a absencí mrazu. Experimentovalo se s různými typy hnojiv, metodami orby, střídáním plodin. Úspěšné pokusy byly pravidelně publikovány a kopírovány. Olmsted si probíhající odbornou debatu špatně vyložil. Podobně špatně si ostatně vykládal i jiné poznatky. Slova plantážníka, který zmínil, že běloši nepracují tak dobře, nepojal jako důkaz toho, že černoši jsou pracovití, ale že běloši jsou *líni a zkažení*.
- 12) Podle novějších odhadů pracovali svobodní farmáři na Severu dokonce o 10 % déle, to ovšem kvůli specializaci severského zemědělství na chov dobytka a mlékárenství.
- 13) Polovina jeho výprav se uskutečnila v době po sklizni a před zahájením dalšího obdělávání, velkou část doby strávil na cestách a ve městech. Pokud navštívil plantáž, strávil více času s plantážníkem a dozorcí v domě než na poli, takže většinou prezentoval názory druhých, nikoliv svá pozorování.

lousknout problém otroctví během jedné nebo dvou dekád. Protože půda, na níž bylo možno pěstovat bavlnu, byla geograficky omezená, zatímco populace otroků rostla, měla klesnout produktivita práce otroka pod úroveň, která zajišťuje jeho přežití. Protože města by nedokázala vstřebat přebytek otroků, kteří se již na plantážích neuživí, otroctví mělo postupně zaniknout.

Tato teorie však měla jisté nedostatky. Rozloha půdy, na níž se pěstovala bavlna, nebyla konstantní a trvale narůstala. Ještě po válce Severu proti Jihu se mezi roky 1860-90 množství půdy, na níž se pěstovala bavlna, zdvojnásobilo, stejně tak i v letech 1890-1925. Otrokářství tedy využitelnou půdou omezováno nebylo a mohlo by bez problému i nadále zaměstnat rostoucí populaci otroků.

Argument, že otrokářství nemohlo přežít v městském prostředí, rovněž neobstojí. Při zběžném pohledu na statistiky z 10 největších měst Jihu se to tak sice jeví, neboť zatímco celková populace otroků vzrostla mezi roky 1820-60 o 160 %, populace otroků ve městech vzrostla pouze o necelých 80 %, podíl otroků ve městech tedy trvale klesal a v průběhu dekády 1850-60 počet otroků ve městech dokonce o 12 % klesl.

R. W. Fogel ovšem upozornil na fakt, že pokud se ale podíváme podrobněji na statistiky městské populace, zjistíme určité nesrovnalosti. Čtyři z prvních deseti největších měst Jihu zažily čtyři desetiletí dlouhý růst počtu otroků ve městě, který byl o 50 % větší než růst celé populace otroků, tedy nadprůměrný. Ve druhé desítky největších měst Jihu mezi roky 1850-60 počet otroků mírně rostl. Existovaly tedy protichůdné trendy.

Dále se opomíjí, že města, která zaznamenala největší úbytek otroků, byla shodou okolností hlavními příjemci bílých imigrantů. Počet otroků ve městech byl také silně ovlivňován cenou otroků. Pokud cena otroků rostla pomalu, rostl i jejich počet ve městech. Pokud cena narůstala rychle, počet otroků ve městech rostl pomaleji či klesal. Vzorec, podle kterého se měnil počet otroků v městské populaci, byl tedy složitější, než se obecně soudí, a konvenční vysvětlení nedokáže objasnit, proč byl v téměř polovině největších měst zaznamenán tak markantní růst počtu otroků.

Tradiční pohled, který bychom mohli nazvat klesající městskou poptávkou po otrocích, která měla být zapříčiněna vysokými náklady na dozor, nepřátelstvím bílých pracovníků či obavami ze vzpoury, nebyl správný. Naopak, celková městská poptávka po otrocích rostla v každé dekádě mezi roky 1820-60. Některé faktory, jako třeba příliv bílých imigrantů, působily proti růstu poptávky po otrocích, jiné faktory ale působily ve prospěch poptávky po otrocích – růst svobodné populace ve městech či růst příjmu na hlavu – a tyto faktory převažily.

Pokud bychom hledali důvody, proč v některých městech počty otroků klesaly, mohli bychom spolu s R. W. Fogelem uchopit problém jako otázku soupeření měst s venkovem o omezený počet otroků. Zatímco na venkově substituty za práci otroků neexistovaly – poptávka po otrocích tedy byla na venkově neelastická – ve městě bylo jednodušší při vysoké ceně otroků najít levnější

alternativu k otrocké práci v podobě levné práce imigrantů. Tato skutečnost je podle Fogela významným objevem, neboť umožňuje vysvětlit záhadný úbytek městské populace otroků a jejich přesun na venkov.

Nelze tedy říci, že by otrokářství nebylo kompatibilní s průmyslovým systémem nebo že by otroci nemohli být schopni zvládnout průmyslový režim. Otroci zaměstnaní v průmyslové výrobě byli velmi pravděpodobně srovnatelní se svobodnými pracovníky v pili a efektivnosti a poptávka po otrocích rostla jak ve městech, tak i na venkově.

Prodej otroků a degradace rodiny

Jedním z mýtů, které si přes 20. století našly cestu až do dnešních dnů¹⁴, je mýtus o systematickém pěstování otroků pro zisk z prodeje, zejména na *starém Jihu*¹⁵, a na něj navazují tvrzení, že chov otroků pro trh nebo promiskuita zničily černou rodinu. R. W. Fogel však tvrdí, že rodina byla základním jednotkou sociálního uspořádání otroků a že ekonomickým zájmem otrokářů bylo podporovat stabilitu rodin v jejich vlastnictví, což většina z nich činila. Navíc, jak zdůrazňuje, ani tisíce hodin strávených historiky nad záznamy z plantáží nepotvrdily nic takového, jako je existence toho, co bývá nazýváno *chovnými farmami otroků*.

Demografický argument pro existenci takových farem stál na dvou druhích pozorování: Prvním bylo, že exportující státy *starého Jihu* měly méně otroků ve věkové skupině 15-49 a více otroků mladších či naopak starších. Ovšem stranou bylo ponecháno, že odchylka ve věkovém rozložení byla stejná i u svobodných a dokládala pouze migraci za prací na jihozápad. Druhý klíčový argument poukazoval na skutečnost, že míra plodnosti, měřená jako počet dětí do jednoho roku na jednu ženu, byla v exportních státech (Maryland, Virginia, Severní a Jižní Karolína) mírně vyšší. Tento poměr však byl odlišný proto, že se počítá pro všechny ženy jako celek, nejen pro vdané, ale i pro svobodné. Protože v migraci mezi jednotlivými státy Jihu byl mírně vyšší podíl svobodných žen bez dětí, v exportních státech se mírně zvýšila míra porodnosti.

Do roku 1790 pracovala většina amerických otroků na farmách kolem zátoky Chesapeake Bay. V roce 1690 bylo přes 2/3 a v roce 1790 přes 56 % otroků ve státech Maryland a Virginia, avšak už v roce 1820 to byla pouze 1/3 a na sklonku občanské války to bylo pouze 15 % z celkového počtu otroků.

Výrazné změny geografického rozmištění plantáží s otroky, tedy přesun ze států *starého Jihu* do států *nového Jihu* byl zapříčiněn dvěma faktory. Prvním byl mimořádný vzestup světové poptávky po bavlně¹⁶ a skutečnost, že státy

14) Např. Johnson, 2000, str. 252.

15) Ke státům *starého Jihu* se obvykle řadí Virginia, Maryland, Severní a Jižní Karolína, Georgiia a Delaware.

16) Produkce bavlny v USA vzrostla z 3 000 žoků bavlny v roce 1790 na 732 000 žoků v roce 1830 a na 4 500 000 žoků v roce 1860.

Georgia, Alabama, Mississippi, Luisiana a Texas byly pro pěstování bavlny mnohem vhodnější než Maryland, Virginie nebo obě Karolíny. Druhým faktorem byl rozvoj dopravy, při němž parníky a železnice snížily náklady na dopravu a pro komerční využití zpřístupnily i pozemky hluboko ve vnitrozemí. Mezi roky 1790 a 1860 bylo z exportních do importních států (do čtyř největších importních států Alabama, Mississippi, Luisiana a Texas směřovalo 75 % otroků) přesunuto celkem 835 000 otroků.

Klíčovou otázkou je, zda otroci byli prodáváni, či zda se na jihozápad přesouvali spolu se svými vlastníky jako celá plantáž. Tradiční Olmstedův a Cairnessův pohled na věc praví, že neefektivní zemědělství plantáží *starého Jihu* vedlo k vyčerpání půdy a zemědělství postavené na práci otroků tedy nebylo schopno být ziskové. Mezistátní obchod s otroky ale dával *starému Jihu* novou příležitost, jak na otrocích vydělat. Staré státy se zdravým ovzduším a vyčerpanou půdou měly chovat otroky, které kupovaly státy *nového Jihu*, takže měla vzniknout svérázná dělba práce mezi *Jihem starým a novým*.

Tato interpretace, jak upozorňuje Fogel, však nemá oporu v této realitě. 84 % z celkového počtu migrujících otroků se přesunulo na jihozápad spolu se svými vlastníky. Mezi roky 1810-60 bylo prodáno z východu na jihozápad 127 000 otroků, tzn. v průměru 2 500 otroků ročně. Většina otroků byla prodávána v rámci celé rodiny, jednotlivci pak ve věku, kdy bylo zvykem se od rodiny oddělit. Celková hodnota otroků prodaných v roce 1860 byla 3 000 000 USD, z toho jen 1/4 představoval zisk a zbytek byly náklady na výchovu otroka. Tato suma byla jen 1 % z hodnoty zemědělské produkce exportujících států a průměrný zisk majitelů otroků z prodeje v exportních státech byl méně než 4 USD za rok (srov. Fogel, 1995, str. 48).

Nejvíce kritizováním jevem, spojeným s mezistátním obchodem s otroky byl dopad na integritu černošské rodiny. Že k rozdělení některých manželství docházelo, je zjevné. Rozsah tohoto negativního jevu je však spornou otázkou. Data z New Orleansu, zdaleka největšího mezistátního trhu s otroky¹⁷, ukazují, že více než 84 % ze všech prodejů otroků starších 14 let bylo svobodných, část otroků byla prodána i se svými blízkými a nejvýše 13 % mezistátních prodejů vyústilo v rozloučení manželství. Protože obchod s otroky se na mezistátní migraci podílel jen 16 %, pak přesun otrokářů na jihozápad zapříčinil rozpad cca 2 % manželství.

Záznamy z New Orleansu rovněž zpochybňují častý výskyt prodejů dětí do 13 let. Jen 9,3 % z celkového počtu prodaných otroků byly děti pod 13 let. Pokud toto číslo zevšeobecníme, pak se obchod s dětmi týkal 234 dětí ročně, což je množství, které lze snadno vyložit jako sirotky, neboť vzhledem k vysoké dobové úmrtnosti bylo 15,9 % dětí pod 13 let sirotky. Pokud tedy bylo přibližně 190 000 sirotek, pak byl na trhu prodán 1 z 890 sirotek. Je pozoruhodnou skutečností, že mnozí autoři psali o samostatném prodeji dětí a jejich od-

17) New Orleans přijímal ročně 1/3 otroků prodaných mezi státy, byl tedy zdaleka největším trhem.

loučení od rodičů jako o masové záležitosti. Většina pozorovatelů přijíždějících na Jih však bojovala proti otrokářství, postrádala data a spíše zachycovala dojmy. Historici později vzali pohled autorů ze Severu jako objektivní, zatímco nesouhlasný postoj jižanských autorů byl odmítnut jako apologetický¹⁸.

Dalším chybným předpokladem zastánců teorie *chovných farem* bylo, že narušení normálního rodinného života zvyšuje plodnost a má pozitivní dopad na zisk. Domněnka, že podpora polygamie či promiskuita zvyšuje míru plodnosti, se neprokázala. Naopak, farmy, kde byl vyšší počet žen, měly nižší míru plodnosti než farmy, kde byl poměr mužů a žen vyrovnaný.

Co se týče automatického předpokladu zvýšení příjmu prodejem otroků, je třeba zohlednit náklady obětované příležitosti. Čistý příjem z prodeje po odečtení nákladů na výchovu dítěte představoval jen 10 % toho, co by bylo získáno, kdyby matka pracovala. I kdyby se porodnost zvedla na biologické maximum, růst čistých ročních příjmů na všechny ženy by se zvedl jen o 2,5 % a otrokáři by ročně přinesl méně než dolar na otroka.

Nelze samozřejmě bezesbýtku vyloučit pokusy o eugeniku či zneužívání ze strany některých majitelů otroků a není pochyb o tom, že zákon to umožňoval. Ale v zájmu otrokářů nebyla ani promiskuita¹⁹, ani zneužívání, čehož si byli vědomi a čemuž odpovídal i řád života na plantážích. V pokynech dozorcům se často uvádí, aby se vyhnuli stykům s otrokyněmi a aby se zdrželi přílišné důvěrnosti – podkopává totiž disciplínu a morálku otroků.

Většina otrokářů se proto vyhýbala přímému ovlivňování sexuálního života otroků a uplatňovala systém pozitivní ekonomické motivace, podobný rodinným politikám v dnešní době. Otrokáři povzbuzovali uzavírání manželství, neboť rodina patřila spolu s gangy k hlavním institucím, na nichž byla postavena správa plantáží. Byla to administrativní jednotka pro distribuci jídla, oblečení a přístřeší. Rodina měla k dispozici domek, nábytek, oblečení a malý pozemek, což vytvářelo ekonomické pobídky pro rodinný život a dávalo ekonomický smysl setrvání na plantáži. Pro některé páry bylo možné díky pili dosáhnout výrazně vyšších příjmů. Velikost a kvalita domu, oblečení a pozemku se tak lišila rodinu od rodiny.

Rodina byla rovněž hlavním prostředkem podpory růstu populace otroků. Nejenže plantážníci (oprávněně) věřili, že výše porodnosti záleží na kvalitě a stabilitě rodiny, ale společně na rodinu také při výchově dětí. Plantážníci

18) Důvod, proč historici nezpracovali data z New Orleansu, nespočíval v tom, že by záznamy byly neznámé či zapomenuté či nespolehlivé. Důvod tohoto opomenutí a přiklonění se k popisům cestovatelů spočíval v ohromném objemu dat, který nemohl být zpracován vědci neobeznámenými se statistickými metodami.

19) Promiskuita s sebou nese riziko pohlavních chorob, a tudíž ovlivňuje i plodnost. Rovněž může ovlivnit lidské emoce, které mimo jiné rovněž rozhodují o úspěšném oplodnění. Nelze samozřejmě říci, že všichni plantážníci a všichni dozorcí byli muži, kteří žili morálním kódem své doby. Nejde však o to dokázat, že neexistovalo zneužívání, ale zodpovědět na otázku, zda bylo tak časté, že zničilo černou rodinu. Podle současných výzkumů genofondu se zdá, že podíl nemanželských černých dětí majících bílého otce se na plantáži pohyboval mezi 1-2 % (Fogel, 1995, str. 133).

kombinovali systém odměn a sankcí. Mezi odměny patřila samostatná obydlí pro novomanžele a peněžní či věcné dary k svatbě. Svatba byla slavnostním obřadem v kostele nebo v domě plantážníka a někdy s sebou nesla oslavu a volno pro všechny otroky. Těhotné ženy měly lehčí práci a zvláštní péči. Například nevěra byla trestána mrskáním provinilého páru.

I když manželství otroků nemělo státem uznávanou právní platnost, manželství a rodina byly plantážníky podporovány, a to i díky právnímu názoru a praxi, která jurisdikci na plantáži svěřovala majiteli plantáže. Uvnitř obecných pravidel státu bylo vymezení konkrétních pravidel zákonného jednání otroků a trestu za jejich překročení svěřeno plantážníkovi. Tato dualita právní konstrukce byla obdobou středověkého evropského rozdělení práva panstva a koruny, byla charakteristická pro správu amerických kolonií a v některých případech existuje dodnes (např. na univerzitě). Důraz, který kladli plantážníci na rodinu, nelze tedy smést ze stolu s odkazem na platnou státní legislativu, neboť na plantáži platily jiné zákony a otroci měli málokdy co do činění s uplatňováním zákona ze strany státu.

Materiální podmínky života na plantáži

Materiální (nikoliv psychologické) podmínky života otroků byly srovnatelné s podmínkami svobodných průmyslových pracovníků, čímž nemá být řečeno, že byly dobré podle moderních standardů. Zdůrazňuje to pouze obtíže všech pracovníků, jak svobodných, tak otroků, během první poloviny 19. století.

Obecné tvrzení, že otrok byl špatně krmen, nemá oporu ve faktech a vychází ze špatné interpretace rukou psaných instrukcí, které předával plantážník svým dozorcům. V těch je často zmiňována jen povinnost dávat otrokům kukuřici (2 libry na den) a vepřové (0,5 libry na den). Z toho bylo nesprávně vyvozeno, že otroci nedostávali nic jiného.

Instrukce dozorcům však nebyly tlustou knihou, ale většinou byly tvořeny několika listy, textem o délce 1 000 – 3 000 slov. Neobsahovaly kompletní popis činností na plantáži, ale ukazovaly to nejdůležitější. Zdůraznění přidělu masa a kukuřice bylo opakováno proto, že to byl základ potravy na většině plantáží, že na rozdíl od sezonních potravin (ovoce a zelenina) byly poskytovány celoročně a na rozdíl od rychle se kazících potravin (kuřata, mléčné výrobky, brambory) mohly být celoročně uskladněny. Instrukce tedy neřikaly nic více a nic méně, než že jednou z povinností dozorce je zajistit, aby zásoby vepřového a kukuřice byly dostatečné.

Z dalších záznamů plantážníků vyplývá, že strava otroků byla výrazně bohatší a zahrnovala další druhy masa, ovoce i zeleninu. Určité potraviny, které se na plantáži nepěstovaly, byly pro otroky často kupovány – sůl, cukr nebo melasa. Méně často, nikoliv však výjimečně byly nakupovány také ryby, káva nebo whisky. Jidelniček si otroci mohli doplňovat lovem a rybařením, nebo plodinami ze svých pozemků.

Na základě rukou psaných rozpisů potravin ze sčítání z roku 1860 si lze udělat představu o průměrné denní dávce otroka a srovnat ji s jídelníčkem svobodného pracovníka v roce 1879. Podle R. W. Fogela přesahuje energetická hodnota denní dávky otroka z roku 1860 o 10 % energetickou hodnotu svobodných pracovníků z roku 1879. Konzumace masa byla zhruba na stejné úrovni, i když u otroků mírně převažovalo vepřové. Otroci konzumovali více kukuřice, kterou svobodní nahrazovali obilninami. Otroci konzumovali sladké brambory (povijnice jedlá), svobodní jedli více brambory běžné. Jídelníček otroků tak byl nejen adekvátní práci, kterou vykonávali, ale i překvapivě moderní, ve struktuře doporučené i dnes. (Fogel, 1995, str. 115)

Údaje o bydlení otroků jsou velmi kusé, nejvíce systematické jsou informace pocházející z cenzu v roce 1860, který uvádí počet domů otroků. Na velké plantáži připadalo 5,2 otroka na domácnost, přičemž ve svobodné společnosti připadalo 5,3 osoby na domácnost. Sdílení domu několika rodinami bylo neobvyklé. Na velkých plantážích byly občas společné ubikace pro svobodné otroky, avšak tvořily spíše výjimku.

Údaje ze sčítání naneštěstí neposkytují údaje o velikosti či kvalitě domů otroků. Popis cestovatelů uvádí velkou variabilitu přístřeší otroků na plantáži. Nejlepší byly 3-4 pokojové domy s výměrou 800 čtverečních stop, na opačném pólu byly jednopokojové chatrče bez oken. Podle pozorovatelů byly nejčastějším ubytováním otroků v době před válkou chaty s výměrou 18 krát 20 stop, s jednou nebo dvěma místnostmi a půdou, kde spaly děti. Většinou byly domy ze dřeva, okna byla zakryta okenicemi, podlaha byla vyzdvížena nad úroveň země. Úroveň bydlení byla srovnatelná se svobodnými, a byla dokonce lepší než ubytování svobodných ve městech. Typický domek otroka nabízel více místa na spaní, než měl o 50 let později svobodný pracovník v New Yorku.

Co se týče oděvu, informace pocházejí ze záznamů z velkých plantáží. Standardem byly na dospělého 4 košile ročně (bavlněné), čtvery kalhoty (dvoje bavlněné a dvoje vlněné) a klobouk. Ženy dostávaly čtvery šaty ročně a šátek. Jednou za 2-3 roky dostával každý prostěradlo. O dalších kusech oblečení jsou záznamy jen útržkovité.

Oblečení bylo vytvořeno z hrubé, ale pevné látky, kůže na boty byla kvalitní, na parádu se ovšem nehledělo. Lepší oblečení se vydávalo jen otrokům sloužícím v domě. Otroci si mohli vylepšit šatník nákupy z vlastních úspor.

Co se týče zdravotní péče o otroky, byla na úrovni doby. I když podle dnešních měřítek byla chabá, nijak se nevyvíkala z dobových zvyklostí. Péče o zdraví otroků byla dozorcům nařizována v již zmiňovaných instrukcích. Dozorci tedy sledovali zdraví otroků, zároveň se ale snažili vyvarovat simulantů. Ve zdravotních záznamech plantážníků tak jsou některé neduhy popisovány jako *nic*, *stížnosti*, *lenost*. Přesto v případě pochybností platila zásada, že pokud se nejedná o zjevný podvod, je lépe dovolit jednodenní odpočinek, *neboť malý odpočinek často zabrání vážnějšímu onemocnění*. Nemocné osoby měly zůstat v nemocnici a nesměly ji opouštět. Větší plantáže vydržovaly vlastní ne-

mocnici²⁰, na menších plantážích stačila chata vyhrazená nemocným, aby se izolací zabránilo šíření chorob.

Jen málo plantáží si mohlo dovolit vlastního stálého doktora. Téměř všechny středně velké a velké plantáže měly vlastní ošetřovatelku, většinou starší ženu, často také porodní bábu. Se základními léčebnými postupy a užitím základních léků byli obeznámeni dozorcí a plantážník. Doktor byl volán jen ve vážných případech, a když už byl na plantáži, postaral se jak o otrocky, tak i o rodinu plantážníka.

Dobré úmysly péče o zdraví byly poněkud narušeny dobovým stavem medicíny, který někdy bránil rychlému zotavení pacienta. Aby se tělo zbavilo jedů, doporučovalo se pouštět žilou či podat projímadlo, což byly standardní postupy při léčbě úplavice, cholery a zánětu pohrudnice. Lze předpokládat, že tyto postupy skládily do hrobu i ty, kteří by jinak měli šanci na přežití. Jen málokdy mohl doktor nasadit skutečně účinné léky, většinou předepsal jen opium, Doverův prášek, laudanum a uklidňující léky, které v lepším případě alespoň zmírnily bolesti. Dobová teorie, přičítající nemoci kontaktu se zkaženou vodou a vzduchem, měla jen jeden pozitivní důsledek – na plantážích se dbalo na hygienu. Dozorci měli kontrolovat čistotu obydlí, které se mělo dvakrát ročně kompletně vyčistit, i oblečení otroků, které se mělo každý týden prát. Nejlepší péče byla o těhotné, pouze jedna ze 167 rodiček zemřela, takže úmrtnost při porodu byla nižší než u jižanských bílých žen. U novorozenců však byla míra úmrtnosti méně příznivá než u jejich matek. Z tisíce kojenců otroků narozených v roce 1850 jich 183 zemřelo, zatímco u svobodných to bylo 146 kojenců. Pokud však vezmeme kojeneckou úmrtnost pouze na Jihu, pak zjistíme, že u svobodných to bylo 177, což je číslo velmi blízké.

U otroků byla vyšší úmrtnost kojenců z důvodu zadušení než u svobodných (9,3 % oproti 1,3 %). Domněnka, že matky své děti zabíjely, neboť život otroka byl nesnesitelný, kontrastuje s velmi nízkou sebevražedností otroků, která byla o 2/3 nižší než u svobodných (0,01 % v roce 1850). Přičtení úmrtí zadušení mohlo být dáno malou zkušeností dozorců, kteří nebyli lékařsky zdatní a při vypisování úmrtnostních statistik vzali za své jednodušší vysvětlení.

Žádné ze sčítání neshíralo data o nemocnosti otroků; k dispozici jsou data ze vzorku 545 otroků z 15 plantáží. Každý otrok v průměru chyběl v práci kvůli nemoci 12 dní v roce, což je číslo, které jednak zpochybňuje tvrzení o špatné péči o otrocky, jednak ukazuje, že simulanti patrně nebyli příliš úspěšní. Naděje na dožití byla u otroků sice o 12 % nižší než u svobodných Američanů (ze Severu i Jihu), ale byla srovnatelná s Francií či Holandskem, a byla dokonce vyšší než u městských svobodných průmyslových pracovníků v USA i v Evropě²¹.

20) Např. na jedné plantáži se 168 otroky byla nemocnice jednopatrová zděná budova s osmi velkými místnostmi, se zvláštní místností pro šestinedělky, s ordinací a lékárnou.

21) V dnešní době je naděje na dožití u černých Američanů nižší o 6,5 %, než je tomu u bílých Američanů.

Vykořisťování otroků a přerozdělování

Jak uvádí Fogel, existují dvě definice vykořisťování. Jedná se buď o nepřiměřené nebo nespravedlivé užití jedné osoby pro vlastní zisk či výhody, nebo o využití pracovní síly jiné osoby bez oprávněné či odpovídající odměny. Otroci byli vykořisťováni oběma způsoby; navíc byli mrskáni, prodáváni v aukcích, oddělováni od svých blízkých, jejich výuka byla zanedbávána, práce byla těžká, ženy byly znásilňovány či nuceny k prostituci.

I když je existence vykořisťování otroků mimo diskusi, rozsah vykořisťování je věcí nejasnou. Obecně se předpokládá, že režim na plantážích byl krutý a přísný a útlak byl tak silný, že otroci byli zcela demoralizováni, neboť neměli podněty k tomu, aby se zdokonaľovali. Popis osobnosti otroka se většinou omezoval na konstatování, že otrok je poslušný, ale nezodpovědný, loajální, ale líný, pokořený, ale prohaný a dětsky naivní.

Obraz demotivovaného otroka, postrádajícího zájem na osobním rozvoji, však není zcela přesný. Jednoznačně lze říci, že otroci byli určeni pro pozice manuálních zaměstnanců. Byli vyloučeni z profesí v oblasti práva, politiky a školství, byli tedy vyloučeni z nejvyšších příček společenského žebříčku. Nelze však říci, že všichni otroci vykonávali jen nekvalifikované práce. Přes 25 % mužů bylo v řídicí funkci nebo bylo řemeslníky či částečně kvalifikovanými pracovníky²². Ani otroci zaměstnaní v zemědělství nevykonávali donekonečna jen jednoduché úkony jako dělník u pásu. Naopak, podíleli se na velkém množství různých zemědělských prací – sázení, pěstování a sklizení prakticky všech typu plodin, péče o zvířata, zpracování mléka, kultivace půdy, opravy strojů a stavbu budov. Zapojení do různorodých aktivit bylo spíše pravidlem než výjimkou.

Představa, že otroci byli převážně zaměstnaní ve sběru bavlny, je rozšířeným omylem, pocházejícím z výkladu dat ze sčítání z roku 1850, kde farmy s otroky produkovaly ze 73 % bavlnu (potom 14 % tabáku, 6 % cukrové třtiny, 5 % rýže a 2 % konopí.) Avšak i když byla bavlna určená k prodeji hlavní plodinou farmy, pěstovaly se tam i jiné plodiny, určené k živobytí všech obyvatel plantáže. I v případě, že bavlna byla hlavní plodinou, bylo jí věnováno

22) Otroci byli zapojeni do všech oblastí ekonomického života, na venkově i ve městě. Nebyli pouze hrubou pracovní silou, ale byl mezi nimi velký počet řemeslníků. Např. v Charlestonu bylo 27 % dospělých mužských otroků řemeslníky, v některých profesích (truhláři, zedníci) převyšovali počtem bílé řemeslníky. Někteří se dokonce stali architekty či inženýry. Ve městech samozřejmě žilo málo otroků (cca 6 % z celkového počtu), avšak i na venkově otroci vykonávali většinu kvalifikovaných činností, tvořili větší část nižšího managementu na plantážích a zaujímali i řídicí funkce. V zemědělském sektoru zaujímalo zhruba 7 % otroků manažerské posty a 11,9 % bylo zručnými řemeslníky (kováři, tesaři, bednáři, atd.), dalších 7,4 % bylo zaměstnáno na pomocných pracích (koči, zahradník, sluha atd.). U žen byl poměr horší, okolo 80 % z nich pracovalo na poli.

jen 34 % pracovního času otroků. Chov zvířat včetně pěstování krmiva zabral 25 % pracovní doby, plodiny určené pro spotřebu na plantáži 6 %. Zbývajících 35 % bylo rozděleno mezi kultivaci půdy, budování plotů a budov, domácí práce a domácí výrobu, zejména produkci látek.

Otroctví jako takové omezovalo ekonomickou a sociální mobilitu, zcela ji ale nevylučovalo. Kromě toho, že každý čtvrtý otrok měl lepší pracovní zařazení a tedy i zajímavější práci, existoval také účinný pobídkový systém, obdobný tomu, jaký fungoval ve svobodné společnosti – materiální výhody byly důležitým nástrojem ekonomické a sociální kontroly.

Existovala celá škála odměn. Některé byly zaměřeny na krátkodobý výkon jednotlivců nebo gangu, např. odměna za nejlepší výkon při sklizení v průběhu dne či týdne. Odměnou mohlo být oblečení, tabák, whisky, peníze, mimořádné volno nebo víkendový výlet do města. Za práci přesčas brali otroci mzdu ve výši obvyklé pro nájem svobodných pracovníků, většinou v penězích. Užívala se rovněž úkolová metoda – vymezil se denní díl, když byl obdělán či sklizen, měli otroci volno.

Některé druhy odměn byly určeny k dlouhodobé motivaci a většinou byly vypláceny na konci roku. Roční bonusy, vyplácené v penězích či ve zboží, byly často velmi vysoké²³. Otroci rovněž mohli na svém soukromém pozemku pěstovat plodiny na prodej. Na plantáži J. S. Devereuxe si mohli pěstováním bavlny přijít v dobrém roce až na 100 USD na rodinu. Ti, kteří podávali dobré výkony, mohli ve svém volném čase vyrábět a prodávat výrobky, jako např. šindele nebo košíky. Relativně vysoká úroveň hmotných odměn může vysvětlit i nízký výskyt vzpour otroků²⁴.

Otrok rovněž mohl postoupit v sociální a ekonomické hierarchii. Mohl se stát řemeslníkem, který chodil do města a nechal se pronajímat²⁵, mohl se stát předákem, potom dozorcem. Všechny tyto vyšší pozice s sebou nesly lepší materiální podmínky i vyšší sociální status.

Jako dozorcí nebo jako předáci gangu mohli otroci vstoupit i do managementu plantáže. Předák gangu měl za úkol zajistit, aby každý gang dosáhl

---

23) Plantážník Beneth Barrow rozděloval v letech 1839 i 1840, z nichž máme záznamy, podle výkonu 15-20 USD na rodinu a rok, přičemž v roce 1840 představovala částka 100 USD národní důchod na hlavu.

24) Jinou dlouhodobou odměnou bylo propuštění na svobodu, které bylo ovšem velmi málo obvyklé. Mohlo proběhnout buď z dobré vůle pána, nebo dohodou, která otroku umožnila se vykoupit. Někdy byla svoboda udělena ještě za života pána, jindy byla ustanovena v závěti. Zkušené otroci mohli nashromáždit kapitál potřebný k vykoupení během deseti let, u jiných to trvalo 20 let i více. Není známo, kolik přesně otroci museli platit, či zda byli nuceni platit cenu vyšší než tržní.

25) Do učení na řemeslo chodili otroci poměrně pozdě (ve věku 20 let bylo mezi otroky méně řemeslníků než mezi bílými, ve věku mezi 40-50 jich bylo naopak více), neboť možnost vyučit se řemeslu byla odměnou pro již osvědčené pracovitě otroky.

svého denního cíle, nebo určil úkol na den. Dozorci²⁶ představovali nejvyšší úroveň kontroly a pohybovali se v blízkosti vlastníků. Byli odpovědní i za plánování rozvrhu jednotlivých prací a nákup zásob, takže úspěch či neúspěch sezony tak už do značné míry závisel i na nich. Vlastník se zaměřoval na obchodní stránku věci – prodej plodin, nákup vybavení, nákup půdy, stavby budov či vyjednávání půjček.

Otroci byli vykořisťováni v tom smyslu, že část jejich příjmů byla zabavena majitelem. Tato skutečnost se však děla v menší míře, než se obvykle předpokládá. Během života dostal typický zemědělský dělník cca 90 % důchodu, který vytvořil.

Po občanské válce se, podle prvních odhadů, které však ještě mohou být zpřesněny, materiální podmínky čerstvě osvobozených černocho zhoršily. Naděje na dožití klesla o 10 %, výživa i zdravotní stav se zhoršily, nemocnost stoupla o 20 %. Řemeslné dovednosti se zhoršily a z některých řemesel byli černí vyloučeni, i když je předtím vykonávali. Začaly se zvětšovat rozdíly mezi mzdami u černých a bílých.

Důvodem se zdá být skutečnost, že nikdo z bojovníků proti otroctví neměl jako cíl morální reformu a rovnost příležitostí pro černocho. Nepřijatelné pro ně bylo fyzické omezování otroků, zákonná omezení pro černocho však pro ně nepředstavovala problém a tak, jak píše Fogel, řada bývalých bojovníků proti otroctví pomáhala prosazovat legislativní období téhož. Zákon o licencích pomohl vytlačit černé z některých řemesel, omezení vzdělávání je vyloučilo z jiných řemesel. Nejhorším zlem pro černocho po občanské válce i před ní nebylo otroctví, ale rasismus bílých.

Ekonomické zaostávání Jihu

Podle tradičního výkladu byl Jih chudší než Sever, a to o 31 % v roce 1840 a o 27 % v roce 1860, co se týče srovnání příjmu na hlavu. Tento argument lze akceptovat, avšak rozdělíme-li Sever i Jih na více regionů, jako to udělal Fogel, pak získáme zcela jiný obrázek. Na Jihu i na Severu byly regiony bohaté i chudé. Iluze chudého Jihu se paradoxně zrodila z debat mezi jižany, kteří zdůrazňovali pokroky Severu a domnívali se, že federální politiky ho upřednostňují. Domnívali se, že jejich státy a místní úřady neusilují dostatečně o zlepšování výkonu ekonomiky. Mýtus o zaostávání Jihu se tak zrodil z výjimečně prudkého rozvoje Severu. Kdyby se jižané srovnávali s Evropany, je-

26) Domněnka, že většina dozorců byla bílá, není správná – naopak, bílé dozorce zaměstnávala menšina plantáží. Jen 30 % plantáží s více než 100 otroků zaměstnávalo bílé dozorce, u menších plantáží to bylo ještě méně. Postava bílého dozorce se však v dílech autorů objevuje často. Důvodem je, že autoři zkoumali řízení plantáže především z korespondence mezi plantážníkem a dozorcí. Tato korespondence však byla vedena, když majitel nesídlil přímo na plantáži, a tedy podle zákona musel mít bílého zástupce přímo na plantáži. Historici tedy postavili své tvrzení na specifickém, nereprezentativním vzorku.

jich sebevědomí by značně vzrostlo. Kdyby byl Jih brán jako celek, pak by ve srovnání s ostatními státy té doby stál na 4. příčce nejbohatších států a byl by bohatší než všechny evropské státy s výjimkou Anglie.

Co se týče železnic, jednoho z dobových oblíbených ukazatelů rozvoje hospodářství, pak délka kolejí na hlavu byla jen těsně pod národním průměrem. Poměr délky tratí vzhledem k rozloze Jihu byl sice nižší než na Severu, byl však vhodně doplňován systémem řek a splavných toků. Mechanizace zemědělství v sedmi nejvýznamnějších státech produkujících bavlnu byla 25 % nad celonárodním průměrem. Skutečnost, že průmysl kvetl více na Severu, zatímco Jih se zaměřil na zemědělství, je pouhým konstatováním využití komparativních výhod v obou částech Spojených států. Kromě toho ekonomika Jihu vykazovala slušnou dynamiku, takže mezi roky 1840-60 rostl příjem na hlavu na Jihu o 30 % rychleji než na Severu.

Od ekonomiky zpět k morálce

Robert W. Fogel, nositel Nobelovy ceny za ekonomii za rok 1993, prokázal s pomocí značného množství statisticky zpracovaných údajů, že ekonomický systém amerického Jihu představoval navzdory svému neetickému základu tržně konformní a efektivní řešení. Otrokářství tak nezaniklo v důsledku ekonomické neefektivnosti, ale v důsledku politického rozhodnutí.

Zde jeho analýza, potýkající se s vžitými stereotypy historiků, končila. Pro disciplínu (veřejně) ekonomie však v tomto okamžiku celá kauza začíná. Zde se totiž proti sobě staví ekonomie pozitivní a normativní. Jasně se tu ukazuje, jak důležitá je na straně jedné možnost zaobírat se normativními soudy a na straně druhé schopnost smířovat s jejich pomocí vzájemné rozpory oboru etiky, ekonomie a politiky. Pokud si uvědomíme vzájemné nároky těchto tří dimenzí života společnosti a jejich vyvažování, můžeme lépe pochopit roli státu ve společnosti, můžeme pochopit zdánlivý paradox, že garantem svobody je instituce, která je zároveň největším tvůrcem restrikcí a příkazů, které jednotlivce omezují²⁷.

Na Fogelově analýze je podstatné, že tržně konformní a ekonomicky efektivní hospodářství může být morálně špatné a zároveň natolik vitální, že nemůže být odstraněno jinak než státním zásahem. Trh umí psát rovně i na křivých rádcích. Tržní řešení není nutně morálně neutrální či dobré samo o sobě, a musí proto být zkoumáno z morálních hledisek, zda daný stav má být ovlivněn státním zásahem či nikoliv. Následná diskuse o tom, co je a co není dobré, co je a co není záležitostí vlády, vyrůstá právě ze střetu morální a ekonomické dimenze důsledků vládních rozhodnutí.

Morální postoje jsou tedy i pro ekonomii podstatné a pronikají do ní třemi způsoby²⁸. V první řadě jsou to sami ekonomové, kteří mají (věřte – nevěřte)

27) Srov. Little, 2002, str. 149.

28) Viz Wilber, 2009.

morální zásady a snaží se je různým způsobem – *ceteris paribus* – zohlednit nebo vytěsnit ze svých teorií. Morální zásady tak ovlivňují způsob, kterým ekonomové dělají ekonomii²⁹. Mohou jim prospět, mohou je však svést na scestí, jako se to stalo ekonomickým filipikám proti otrokářství.

Druhým způsobem, který vnáší morální postoje do ekonomie, je prostá skutečnost, že účastníci ekonomických aktivit (spotřebitelé, zaměstnanci, zaměstnavatelé, vlastníci atd.) jsou rovněž ovlivňováni (věřte – nevěřte) morálními zásadami – jednají v souladu s těmito zásadami či se alespoň od nich očekává, že tak budou jednat. Je zajímavou skutečností, že míra morálního jednání může být pozitivními ekonomickými postupy vyčíslena³⁰. Robert W. Fogel byl schopen uvést na pravou míru údaje týkající se nejčastěji vyčítaných morálních selhání otrokářů, ať už se týkaly péče o otroky, způsobu prodeje otroků či způsobu motivace otroků.

Třetím způsobem, kterým se dostávají morální postoje do ekonomie, jsou úvahy o tom, jakým způsobem jsou lidé ovlivňováni různými ekonomickými institucemi a politikami. Ruku v ruce s ekonomickou analýzou určitého jednání jednotlivce kráčí i reflexe morální³¹. Za obvyklých podmínek zajišťuje výkon doporučení vzešlých z diskuse vedené mezi etikou, ekonomikou a politikou, omezující a omežovaná *tvrdá ruka zákona*.

John Neville Keynes, otec Johna Maynarda Keynese, přivedl v roce 1897 na svět ve své knize *The Scope and Method of Political Economy* rozlišení *mezi pozitivní vědou, ...souhrnem systematizovaného poznání, týkající se toho, co je; dále normativní vědou, ...soustavou systematizovaného poznání, týkající se toho, co by mělo být...; umění [vědy]... systémem pravidel pro dosažení daného cíle*. Veřejnou ekonomii lze velmi dobře chápat jako příklad umění ekonomie. Pokud budeme respektovat i její morální dimenzi, nic neztratíme, naopak mnohé získáme.

29) Ostatně byly to často právě morálně sporné body ohledně fungování ekonomiky, kterých si ekonomové všímali a které vysvětlovali, od Bernarda Mandeville s jeho *Bajkou o včelách* přes obhajobu sebezájmu za předpokladu respektu k morálním pravidlům u Adama Smitha, po souhru abstraktních hodnot a spontánního řádu u F. A. Hayeka. Dějiny ekonomického myšlení by mohly být napsány jako dějiny hospodářské a politické etiky.

30) Jednou z novějších studií o morálce, vycházející z praxe, je příběh *What the Bagel Man Saw*, uveřejněný v *New York Times*. V oblasti veřejné ekonomie je otázkám spojeným s rolí morálky ve společnosti věnována řada experimentů, jak dokládá např. zvláštní číslo *Journal of Public Economics* z roku 2005. Již klasickým se stal experiment se *ztracenými peněženkami*, které mohly být vráceny. Více viz Knack, 1997.

31) Stává se, že se zvolí nákladnější řešení, které je morální, před řešením méně nákladným, avšak kompromisním, kterým by byl v našem případě například výkup otroků (srov. Kaufmann, 1999). V případě otrokářství bylo na škodu, že mravní převaha odpůrců otrokářství nezohlednila nákladnost různých variant zrušení otroctví. Jakýkoliv jiný způsob odstranění otroctví než válka (byť je jasné, že vojenský konflikt měl více příčin, spor o otrokářství lze považovat za klíčový) by totiž byl levnější. Srov. Ransom, 2009.